

Handboek Natuurdoeltypen

21

Inhoudsopgave

Van de redactie	22
Gebruik van natuurdoeltypen in het terreinbeheer	23
Werken aan voldoende water	26
Het nut van natuurdoeltypen in het natuurbeleid	29
Van natuurdoeltype naar doelpakket en andersom	31
De tweede editie van het Handboek Natuurdoeltypen: wat is er verbeterd?	32
Hoogleraar Matthijs Schouten over het handboek: vergeet de landschapsecologische context niet!	36
Natuur uit de verf, met het handboek de wereld in	38

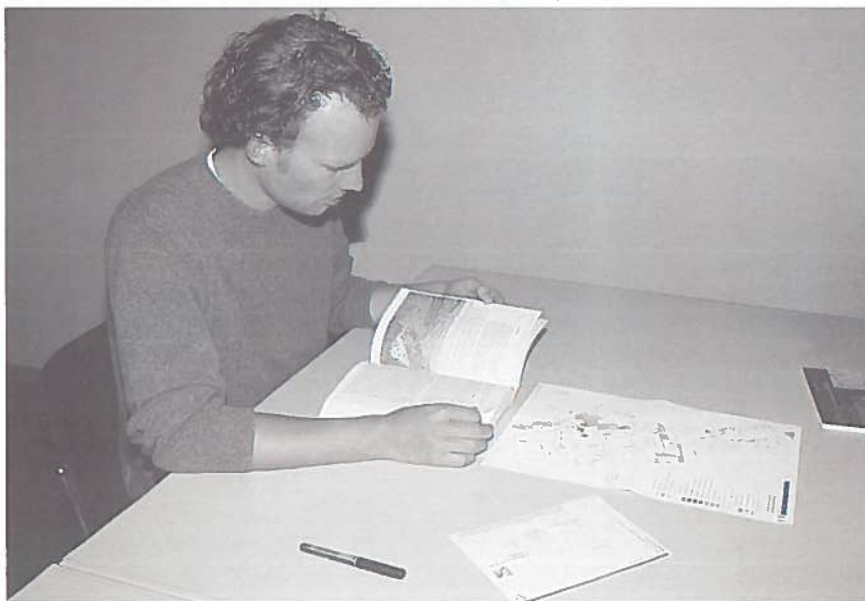
VAN DE REDACTIE

Alles over het Handboek Natuurdoeltypen

Dit nummer van het Vakblad Natuurbeheer is geheel gevuld met artikelen over het nieuwe Handboek Natuurdoeltypen. In 1995 verscheen de eerste versie van het handboek. Na een aantal jaar ervaring is dat boek nu grondig herzien. Een van de redenen om het handboek aan te passen is dat er veel suggesties ter verbetering zijn gekomen van gebruikers. Zo is bijvoorbeeld het aantal natuurdoeltypen in deze nieuwe versie teruggebracht van 132 naar 92, waarbij veel typen dus zijn samengevoegd; andere zijn juist gesplitst of geherformuleerd. Een belangrijk voordeel van de nieuwe indeling is dat deze nu beter aansluit bij de behoeften van verschillende gebruikers. De aansluiting van de natuurdoeltypenindeling op vergelijkbare indelingen van Programma Beheer, Staatsbosbeheer en Vereniging Natuurmonumenten is daarmee verbeterd. Bovendien sluit de nieuwe selectie van doelsoorten beter aan op de Rode Lijsten. In het nieuwe Handboek is verder meer aandacht voor waternatuur, landschap, cultuurhistorie en aardkundige waarden. Dat geldt ook voor het herstel- en ontwikkelingsbeheer. De laatste jaren is veel kennis en ervaring opgedaan met effectgerichte maatregelen. Ook die zijn verwerkt in het huidige Handboek, evenals de relevante informatie over de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn per natuurdoeltype.

Dit nummer van het Vakblad Natuurbeheer gaat in op de veranderingen, het gebruik van het boek, de relatie tot het natuurbeleid, nationaal en internationaal maar zeker ook op de kritische noten die sommigen nog steeds hebben op het boek: is het nu wel nodig zo'n boek, is het handig, is het relevant?

Het Handboek Natuurdoeltypen kunt u schriftelijk of per e-mail bestellen bij het Expertisecentrum LNV (Postbus 30, 6700 AA Wageningen; e-mail: balie@eclnv.agro.nl). Kosten: 30 euro. U kunt ook de brochure en een demonstratie-cd-rom bestellen, onder vermelding van bestelnummer 2002/157.

De eerste editie van het Handboek Natuurdoeltypen is veel gebruikt. De tweede versie zal waarschijnlijk nog meer voldoen aan de eisen van gebruikers. Foto: H. Dekker.

Foto voorpagina: H. Dekker.

COLOFON

Dit blad is de voortzetting van
Bosbouwvoorlichting.

Redactie en administratie

Expertisecentrum LNV
Postbus 482, 6710 BL Ede
Tel.: 0318 - 671 535 (secretariaat)
a.g.gravendeel@eclnv.agro.nl
Fax: 0318 - 624 737
Abonnementenadministratie
h.markus@eclnv.agro.nl

Redactie

H. Beije
H. Dekker
G. van Duinhoven (eindredactie)
Mw. B. van Erve
Mw. A.G. Gravendeel (secretariaat)
G.T.M. Grimberg
J.L.J. Hendriks
Mw. C. Nuis
Mw. R. Rijs
J. Walter (voorzitter)
H. Weersink

© 2003

Uitgave van het Expertisecentrum LNV,
ministerie van Landbouw, Natuurbeheer
en Visserij

Overnemen van artikelen is toegestaan
met vermelding van bron en auteurs-
naam.

Vormgeving: Plano-Design, Den Haag

Druk: Ponsen en Looijen bv, Wageningen

Het Vakblad Natuurbeheer is gratis
verkrijgbaar bij het Expertisecentrum
LNV.

ISSN 1388-4875

GEBRUIK VAN NATUURDOELTYPEN IN HET TERREINBEHEER

H.M. Beije en D. Bal

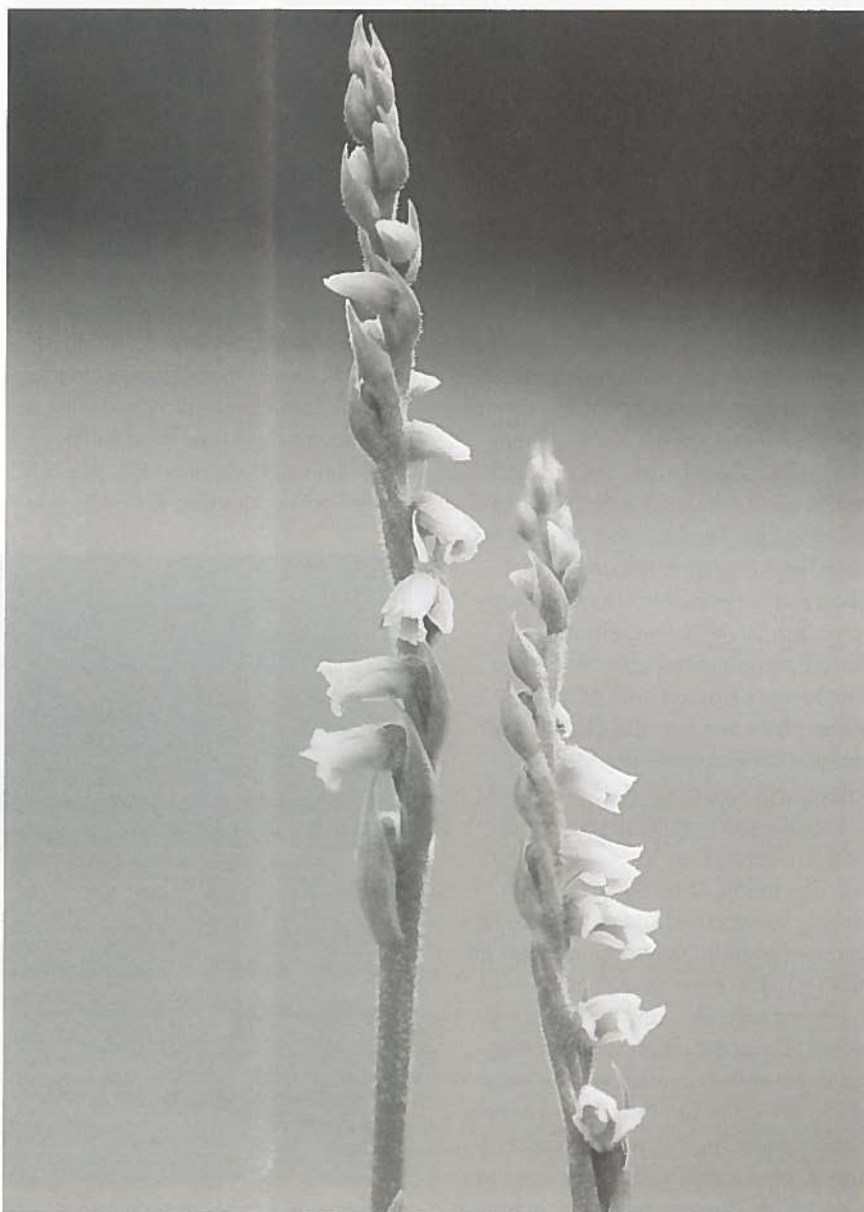
Het Nederlandse natuurbeheer is, sinds het ongeveer een eeuw geleden in georganiseerd verband begon, sterk veranderd. Niet alleen de natuur zelf is veranderd, maar ook de manier waarop we ermee omgaan. Natuur wordt tegenwoordig steeds planmatiger beheerd. Heel bewust worden bepaalde natuurdoelen gekozen, getoetst en eventueel aangepast. Het Expertisecentrum LNV heeft het herziene Handboek Natuurdoeltypen uitgebracht om daarbij behulpzaam te zijn. Maar gebruiken de beheerders het ook echt en hebben ze er wat aan? We vroegen het aan Henk Siebel van de Beleidsafdeling Natuur en Landschap van de Vereniging Natuurmonumenten.

“We beheren planmatig om bewust te werken aan herstel van natuurwaarden en daarbij efficiënt en effectief om te gaan met onze middelen”, zegt Siebel. “Daarbij wordt het ook steeds belangrijker om verantwoording af te leggen aan de samenleving. Natuur in Nederland is schaars en bedreigd, en de middelen om te beheren zijn beperkt. Bovendien is de kennis van de natuur belangrijk toegenomen en ontstaan daardoor ook meer mogelijkheden om het beheer te verbeteren. Het is belangrijk om de beschikbare kennis en middelen zo goed mogelijk te gebruiken, niet alleen voor de natuur maar ook voor de mensen die meebetalen aan het aankopen en het beheren”.

Het klinkt ons, de ondervragers, bekend in de oren want vanuit dezelfde insteek is ook het handboek geschreven. Siebel vervolgt: “Tegenwoordig werken we bij Natuurmonumenten met een planningscyclus die bestaat uit vier onderdelen: het kiezen van toetsbare doelen, het plannen van beheer en monitoring, het beheren en monitoren, en het evalueren. Voor elke beheereenheid stellen we een natuurvisie op voor een periode van 18 jaar. Daarin zijn onder andere de natuurtypen beschreven die worden nagestreefd. Deze natuurtypen zijn vergelijkbaar met de natuurdoeltypen van het handboek. Elk natuurtype is gekarakteriseerd door een gewenst aantal van bepaalde soorten planten en dieren, door gewenste vegetatiestructuren en door gewenste abiotische omstandigheden.”

Doelsoorten zijn beleidsmatig interessant

We gaan vervolgens wat dieper in op de vraag hoe Natuurmonumenten kiest voor bepaalde typen natuur in een terrein. Op basis waarvan worden welke natuurdoelen gekozen? Uiteraard spelen de bestaande natuurwaarden en soms ook financiële en/of juridische overwegingen daarbij een belangrijke rol. Interessant wordt het als we de ecologische kansrijkdom van een gebied ter sprake brengen. “Natuurmonumenten hecht grote waarde aan de streekeigen natuur- en cultuurhistorie van een gebied. We kiezen in principe alleen natuurtypen die in het gebied thuishoren”, zegt Siebel. “We leggen bijvoor-

De herfstschroeforchis is een doelsoort voor kalkgraslanden. Foto: H. Dekker.

De Berghofweide in Limburg is een van de laatste gebieden waar de herfstschroeforchis nog voorkomt. Foto: H. Dekker.

24

beeld dus niet zo maar poelen aan in gebieden waar die vroeger niet voorkwamen". Waarmee Siebel aangeeft dat de keuze van natuurdoeltypen bij Natuurmonumenten ook is gebaseerd op lokale en praktische afwegingen. De (inter)nationale zeldzaamheid van bepaalde typen natuur en van bepaalde soorten speelt geen allesbepalende rol bij de keuze van natuurdoeltypen en bij het beheer van individuele terreinen. Die boodschap is helder, maar hoe zit het dan met het verantwoordelijkheidsbesef van beheerders om juist de meest kwetsbare en bedreigde natuur met voorrang te behouden? Hoeveel oog heeft een landelijke organisatie als Natuurmonumenten voor het belang om de Rode Lijsten korter te maken? Siebel: "We zien best dat de doelsoorten van het handboek beleidsmatig interessant zijn, maar in de praktijk is niet te werken met lange lijsten met allerlei doelsoorten. Veel doelsoorten worden weinig of niet beïnvloed via beheer van een bepaald natuurtype of zijn niet goed te monitoren doordat dit te veel tijd en kennis vergt. En de overheid stelt trouwens ook te weinig middelen voor al die monitoring beschikbaar. Bovendien moeten er voor subsidie in het kader van Programma Beheer deels andere soorten worden gemonitord. We hanteren daarom slechts een selectie van doelsoorten en Programma Beheer soorten. Die selectie baseren we

op hun praktische bruikbaarheid voor beheer, subsidie en communicatie. De selectie wordt standaard aangevuld met ernstig bedreigde of bedreigde soorten van goed te monitoren soortgroepen. Met allerlei soortengroepen die niet meegenomen kunnen worden in de doelformulering en de monitoring, proberen we zoveel mogelijk rekening te houden door per natuurtype doelen te stellen ten aanzien van de abiotiek en de structuur van de vegetatie. We richten het beheer dus niet alleen op geko-

zen doelsoorten. We gebruiken vegetatieopnamen en de indicaties van de er in aangetroffen plantensoorten voor het meten van de abiotische omstandigheden. Hoe bedreigder het natuurtype en de soorten, hoe nauwkeuriger en uitgebreider de monitoring is."

Vaste set van soorten

Het komt er op neer dat Natuurmonumenten het nieuwe Handboek Natuurdoeltypen slechts selectief gebruikt. Het principe van natuur(doel)typen heeft duidelijk ingang gevonden in het beheer, al is de invulling ervan betrekkelijk eenvoudig en vooral afgestemd op het praktische beheer en op de doelpakketten van het Programma Beheer. Zo is er weinig aandacht voor het onderscheiden van typen van het water, die immers niet of nauwelijks in beheer zijn bij natuurorganisaties. Ook kiest Natuurmonumenten niet voor het centraal stellen van doelsoorten. Natuurmonumenten hanteert dan ook minder natuurtypen dan het Handboek Natuurdoeltypen. Waar in het handboek verschillende natuurdoeltypen met eenzelfde beheer, maar met voor een deel verschillende doelsoorten worden onderscheiden, zijn die bij Natuurmonumenten vaak in één natuurtype gevat. Zo wordt bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt in dotter-

Aan de rand van het beekdal van de Drentse Aa zal een nieuw stuk natuur ontstaan. Foto: H. Dekker.

bloemgraslanden van beekdalen en dotterbloemgraslanden van veen en klei. De soortensamenstelling bij beide is echter deels verschillend. Het is dus belangrijk dat deze graslanden op beide standplaatsen worden gerealiseerd. Het is wellicht in eerste instantie een taak van het rijk en de provincies om de juiste locaties daarvoor te reserveren, maar ook voor een beheerder lijkt het relevant om te zien welke bijdrage zijn gebied kan leveren aan de landelijke biodiversiteit. "Ons systeem biedt daartoe wel mogelijkheden", zegt Siebel, "want we werken per natuurtype met een vaste set van soorten als minimumdoel, waaraan je - afhankelijk van het terrein en geografische regio - eventueel zelf andere soorten kunt toevoegen".

Geen kookboek

Hoewel bij Natuurmonumenten het handboek dus niet systematisch wordt gebruikt, erkent Siebel de waarde van het handboek voor het natuurbeheer. Volgens hem is met het handboek voor het eerst een stelsel van ecosysteembeschrijvingen beschikbaar gekomen, dat past bij de schaal waarop de vegetatie en de fauna beheerd (moeten) worden. De grote voordelen liggen in de integrale beschrijving van flora en fauna, in combinatie met de bijbehorende randvoorwaarden en het benodigde beheer. "Het oude systeem van plantengemeenschappen is voor ons te gedetailleerd, mist de link met de fauna en bovendien zijn de plantengemeenschappen onvoldoende herkenbaar in het veld. In het handboek is veel kennis bijeengebracht, zodat daadwerkelijk invulling gegeven kan worden aan de natuurdoelen en het beheer van een gebied. Het gevaar van dit soort boeken is wel dat mensen met te weinig kennis het gedachteloos als een kookboek gaan gebruiken. Bij lokale toepassing moet je wel blijven nadenken". Het klinkt als een oproep aan beheerders om actief gebruik te maken van de opvallende kennisontwikkeling in het natuurbeheer in de laatste jaren. We praten tenslotte over de dingen die hij nog mist in het handboek. Een punt waar hij persoonlijk erg in is geïnteresseerd, is het beheer van bossen. Siebel:

De beheerder heeft vaak behoefte aan een wat praktischer beschrijving van het beheer. Bijvoorbeeld door preciezer aan te geven hoe een mozaïek eruit moet zien, door aan te geven wat het aandeel van bepaalde structuurtypen, zoals zandige plekken met lage open vegetatie op een hei, minimaal moeten zijn om hiervan afhankelijke soorten niet te doen uitsterven. Foto: H. Dekker.

"Je kunt je afvragen of je voor het beheer van bossen en struwelen onderscheid moet blijven maken tussen beide begroeiingstypen. Wij zijn struweel inmiddels gaan beschouwen als integraal onderdeel van bos. In elk bos horen plaatselijk struwelen en open plekken voor te komen, vaak in ruimte en tijd steeds op een andere plaats en vanuit dat standpunt kun je overwegen om ook de beschrijving van beide in elkaar te schuiven. Het niet bewust beheren op variatie in bosstructuur en dit niet bij je bostype als doel meenemen, leidt tot het verlies aan soorten." De schrijvers van het handboek hebben ingeschat dat de meeste beheerders dit nog niet als vanzelfsprekend zien en dat er dus bewust voor een combinatie van doeltypen moet worden gekozen.

Hoe ziet het mozaïek er uit?

Een ander punt betreft de abiotische randvoorwaarden. Voor het handboek is veel werk verzet om zoveel mogelijk informatie te verzamelen over de gewenste milieu- en wateromstandigheden per natuurdoeltype. Natuurmonumenten heeft er dankbaar gebruik van gemaakt, maar anderzijds heeft Siebel het gevoel dat de prakti-

sche bruikbaarheid van de geleverde informatie nog zal moeten blijken. Met name de hydrologische randvoorwaarden lijken hem in sommige gevallen te grof. Op terreinniveau is waarschijnlijk vaak behoefte om de randvoorwaarden voor de gewenste natuurdoeltypen nauwkeuriger aan te geven. En dan is er nog de beschrijving van het gewenste beheer per natuurdoeltype. Het handboek geeft daarover - weliswaar gecompriëerd - veel actuele informatie. Siebel: "De beheerder heeft vaak behoefte aan een wat praktischer beschrijving van het beheer. Bijvoorbeeld door preciezer aan te geven hoe een mozaïek eruit moet zien, door aan te geven wat het aandeel van bepaalde structuurtypen, zoals zandige plekken met lage open vegetatie op een hei, minimaal moeten zijn om hiervan afhankelijke soorten niet te doen uitsterven." Daar kijken we van op. Want volgens sommigen is het handboek toch te dirigistisch?

H.M. Beije en D.Bal werken beiden bij het Expertisecentrum LNV en zijn auteur van het Handboek Natuurdoeltypen.

WERKEN AAN VOLDOENDE WATER

J. Willemsen

Lange tijd is in het waterbeheer onvoldoende rekening gehouden met de belangen van natuur. Dit was veelal geen kwestie van onwil, maar van een gebrek aan inzicht in de eisen die bepaalde levensgemeenschappen stellen aan de omstandigheden in een gebied. Maar met de komst van het natuurdoeltypensysteem is het mogelijk om voortaan duidelijke milieu- en watereisen te formuleren voor natuurwaarden. In dit artikel wordt beschreven hoe provincies, waterschappen en terreinbeheerders de abiotische randvoorwaarden voor natuur kunnen verbeteren, in het bijzonder van het grond- en oppervlaktewater.

Door middel van een natuurdoeltypenkaart geven provincies aan welke natuurdoelen zij waar nastreven. De kaart, die wordt afgestemd met terreinbeheerders, is richtinggevend voor het natuurbeleid. Bij de keuze van natuurdoeltypen is rekening gehouden met andere functies in de omgeving. Daardoor worden bij het opstellen van de natuurdoeltypenkaart vaak compromissen gesloten. Voor natuurgebieden die onder zware druk staan van bijvoorbeeld landbouw of recreatie, is dikwijls een minder ambitieus natuurdoeltype vastgesteld dan er in een "natuurlijke" situatie op die plaats zou kunnen voorkomen.

Het is belangrijk om te realiseren op welk schaalniveau de natuurdoeltypenkaarten worden opgesteld. Het gebruik van een te grove schaal leidt snel tot het verlies van informatie over de meest bijzondere natuurdoeltypen, welke vaak maar een kleine oppervlakte binnen een grotere natuureenheid beslaan. Sommige provincies zijn niet bekend met de precieze locaties van bepaalde natuurdoeltypen en werken daarom met zoekgebieden. De provincie geeft dan slechts aan binnen welk gebied er gezocht moet worden naar geschikte locaties om een bepaald natuurdoeltype te realiseren. In sommige gevallen blijft het daarna echter onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de verdere invulling daarvan.

Natuurdoeltypen zijn gekarakteriseerd door een aantal abiotische parameters. Daardoor is het mogelijk om de abiotische eisen voor natuurdoeltypen op

andere sectorale kaarten weer te geven zoals Gemiddeld Hoogste Grondwaterstanden, Gemiddeld Laagste Grondwaterstanden en de Gemiddelde Voorjaarsgrondwaterstanden. Op GGOR-kaarten (Gewenst Grond- en Oppervlaktewaterregime) geven provincies aan wat de hydrologische randvoorwaarden zijn voor de vastgestelde natuurdoeltypen. Niet alleen voor natuur wordt een GGOR vastgesteld, maar ook voor andere belangen, zoals landbouw. Vaak worden eerst waterwensen gedefinieerd voor iedere functie afzonderlijk. Dit wordt aangeduid met de termen "sectorale waterwensen"

of "schotten vast". Daarbij wordt om iedere grondgebruiksvorm als het ware een fictief scherm gelegd, waarbinnen men een ideaal grond- en oppervlaktewaterregime vaststelt. Om vervolgens een kaart te verkrijgen die bruikbaar is voor gebiedsdekkend ruimtelijk beleid, worden de fictieve schermen verwijderd. Dit noemt men dan "schotten los", waarbij afwegingen worden gemaakt tussen conflicterende belangen. Zo kan er bijvoorbeeld afgesproken worden dat in een natuurterrein een lager peil wordt gehanteerd dan daar eigenlijk wenselijk is, omdat anders op de naastliggende agrarische percelen onaanvaardbare natschade optreedt. Op deze manier worden de natuurdoeltypen en dus ook de GGOR onderhandelbaar.

Vaststellen van eventuele verdroging

Om het gekozen natuurdoeltype te kunnen realiseren, kan vernatting of toename van de kwel nodig zijn. Of en in welke mate dat nodig is, moet blijken uit een vergelijking tussen de huidige situatie en de gewenste situatie. De aanwezige vegetatie geeft een goede indruk van de abiotische toestand ter plaatse. Peilbuiswaarnemingen en

Het uitvoeren van maatregelen om de abiotische condities te verbeteren binnen een natuurterrein zoals het veranderen van oppervlaktewaterpeilen, is relatief gemakkelijk. De waterpeilen beïnvloeden de beschikbaarheid van bodemvocht in de wortelzone en beïnvloeden de kwel. Foto: G. Grimberg.

grondwatertrappen bieden aanvullende informatie. Met peilbuiswaarnemingen is een inschatting te maken van de mate waarin kwel of wegzijging optreedt. Grondwatertrappenkaarten geven (veelal gedateerde!) informatie over de ondiepe grondwaterstanden.

Meetgegevens aan oppervlaktewater (peilen, afvoeren, enz.) geven meer informatie over de huidige hydrologische situatie. Door alle gegevens op een juiste wijze te interpreteren ontstaat er een beeld van het functioneren van het hydrologisch systeem ter plaatse.

De actuele situatie van de abiotiek is vervolgens te vergelijken met de gewenste situatie. Een probleem daarbij is soms wel dat in het handboek de parameters in andere eenheden worden uitgedrukt dan de eenheden waarin diezelfde parameters in het veld worden gemeten. Vaak zijn die via een omweg wel weer om te rekenen. Als vervolgens blijkt dat er bij de vergelijking van de actuele situatie en gewenste situatie verschillen zijn in bijvoorbeeld de grondwaterstand, grondwaterstandsverloop, zuurgraad of voedselrijkdom zullen er maatregelen moeten worden bedacht om de gewenste situatie te bereiken.

Terreinbeheerder zorgt voor interne maatregelen

Het uitvoeren van maatregelen om de abiotische condities te verbeteren binnen een natuurterrein is relatief gemakkelijk. Dat kunnen maatregelen zijn als:

- Het veranderen van oppervlaktewaterpeilen. Deze peilen beïnvloeden de beschikbaarheid van bodemvocht in de wortelzone. Ook kunnen oppervlaktewaterpeilen de mate waarin kwel optreedt, beïnvloeden.
- Het dempen van watergangen. Hierdoor wordt de drainagebasis verhoogd, waardoor grondwater minder snel tot afstroming komt. Een gevaar kan zijn dat neerslagwater lenzen kan vormen, waardoor kwelstromen worden "weggedrukt" en dus verzuring gaat optreden. In dat geval kan het aanbrengen van ondiepe greppels soms een oplossing zijn.
- Het minder vaak onderhouden van waterlopen. Hierdoor neemt de begroeiing in waterlopen toe, het-

Soms kan vernatting of toename van de kwel nodig zijn om de huidige situatie dichterbij de gewenste situatie te krijgen. De aanwezige vegetatie geeft een goede indruk van de abiotische toestand ter plaatse. Foto: H. Dekker.

geen de afstroming van water beperkt.

- Het herstel van natuurlijke dynamiek. Wanneer een beekloop meandert, kunnen plaatsen ontstaan die periodiek inunderen. Door hermeandering kan een "natuurlijk" watersysteem ontstaan dat de juiste randvoorwaarden schept voor bepaalde natuurdoeltypen.

Waterschap zorgt voor maatregelen buiten het natuurterrein

Het is vaak moeilijk om vooraf te bepalen in hoeverre een bepaalde maatregel het gewenste effect heeft en in hoeverre de maatregel omliggende percelen beïnvloedt. Er zijn diverse computermodellen beschikbaar die bij die effectbepaling behulpzaam kunnen zijn. Met dit soort modellen kunnen kwalitatieve en kwantitatieve gevolgen van diverse uitvoeringsmaatregelen inzichtelijk worden gemaakt.

Zo'n model zal echter lang niet altijd nodig zijn om een maatregelenpakket samen te stellen. Terreinbeheerders en waterbeheerders hebben vaak heel veel bruikbare kennis. Ook kennis van de historie van (natuur)terreinen geeft vaak veel aanvullende informatie over hydrologische processen ter plaatse. Zo

kan het verdwijnen van bepaalde plantensoorten in de loop der jaren wijzen op het wegvallen van bijvoorbeeld een kwelstroom. Wellicht is er een oorzakelijk verband te leggen tussen deze waarneming en bijvoorbeeld het aanleggen van een nieuw kanaal of het starten van een grondwaterwinning.

Er is vaak veel overtuigingskracht nodig om maatschappelijk draagvlak te creëren voor natte bufferzones in de landbouwgebieden. Veel landbouwers maken zich terecht zorgen over een afnemend areaal landbouwgrond. "Kostbare landbouwgrond gaat verloren" is een veel gehoorde uitroep. Daarentegen zijn er bij het creëren van dergelijke bufferzones ook belangrijke winstpunten te behalen voor de landbouw. Natte natuurterreinen herbergen namelijk vaak water met een goede kwaliteit. Water dat in natte perioden in de terreinen wordt vastgehouden, komt in droge tijden ten goede aan het grondwater en (in sommige gevallen) aan het oppervlaktewater in de nabijheid van het natuurterrein. Door water in natuurgebieden te conserveren kan de waterkwaliteit in sloten buiten het gebied aanmerkelijk verbeteren, hetgeen mede ten goede komt aan het landbouwkundig gebruik van het polderwater. Daarnaast kan agrarisch natuurbeheer

Het aantal natuurdoeltypen is overzichtelijk gehouden en is in principe toch voldoende gedetailleerd voor de communicatie tussen allerlei partners in het natuurbeheer en een hulpmiddel om weloverwogen beslissingen te nemen over de begrenzing en de invulling van de Ecologische Hoofdstructuur. Foto: H. Dekker.

30

waar ze het over hebben, ten aanzien van onder andere de natuurdoelen die gesteld worden en het beheer dat gevoerd moet worden om die doelen te bereiken of in stand te houden. De pakketten van Programma Beheer zijn vooral onderscheiden op basis van kwaliteitsniveau en beheer. In het nieuwe handboek is een tabel opgenomen welke pakketten geschikt zijn voor welk natuurdoeltype.

Gereedschap voor evaluatie

Zowel beheerders als beleidsmakers zijn gebaat bij een regelmatige evaluatie van de stand van de natuur. Pas dan

wordt immers duidelijk of het natuurbeheer en -beleid effectief is of niet. Bij de beoordeling van hun terreinen kijken beheerders enerzijds of de gewenste mate van natuurlijkheid is gerealiseerd. In het handboek wordt die natuurlijkheid per natuurdoeltype beschreven, door aan te geven hoe intensief het beheer mag zijn. Anderzijds moet de beheerder kijken naar de biodiversiteit, het aantal doelsoorten dat in het terrein voorkomt. In de praktijk komen in geen enkel gebied alle doelsoorten van een natuurdoeltype voor. Daarom geeft het handboek per natuurdoeltype een bepaalde percentage dat realiseerbaar wordt geacht. Dat percentage is overigens de helft lager als er ge-

streefd wordt naar een belangrijke rol voor medegebruik in de vorm van bijvoorbeeld houtoogst en agrarische productie ('multifunctionele afgeleiden').

Bij de evaluatie van het natuurbeleid op landelijk niveau wordt ook nog gekeken of het gewenste areaal van de typen is gerealiseerd, en of de doelsoorten zich in duurzame populaties handhaven. De monitoring van de natuurdoeltypen leidt er toe dat natuur- en milieubeleid zo nodig aangepast kunnen worden en middelen gericht kunnen worden ingezet.

Kijkje over de grens

Nederland heeft ook te maken met natuurbeleid uit 'Brussel'. Voorbeelden hiervan zijn de Vogel- en de Habitatrichtlijn, de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Rode Lijst van bedreigde soorten van de IUCN. Om soorten en habitats te behouden zijn veel verschillende natuurdoeltypen nodig. Het handboek geeft aan welke natuurdoeltypen nodig zijn voor welke habitats. De soorten die op de Rode Lijst staan, zijn opgenomen als doelsoorten. Ook bij de Kaderrichtlijn Water kan voor de Nederlandse stroomgebieden (Rijn, Maas, Schelde en Eems) gebruik gemaakt worden van het handboek, gelet op de 'Goede Ecologische Toestand' die we in 2016 in onze wateren moeten hebben bereikt. Een beheersplan voor ieder stroomgebied is de eerste stap in die richting. Het handboek levert daarvoor relevante biotische en abiotische informatie.

Dopheide, veenpluis en blauwe zegge zijn karakteristiek voor natte heide maar zijn doelsoorten. Foto: H. Dekker.

Geen andere indelingen meer nodig?

Het Handboek Natuurdoeltypen is bedoeld als hulpmiddel om weloverwogen beslissingen te nemen over de begrenzing en de invulling van de Ecologische Hoofdstructuur. Het levert een landelijk kader en dus geen pasklare antwoorden op lokaal niveau. Het biedt een gemeenschappelijke 'taal' van goed omschreven ecosysteemtypen met een beleidsmatig gewenst kwaliteitsniveau. In het eerste deel ('beleidsvoorstellen') van het Structuurschema Groene Ruimte 2 wordt niet voor niets verwezen naar het handboek, als het gaat om de gewenste natuurkwaliteit in Nederland. Het aantal natuurdoeltypen is overzichtelijk gehouden en is in principe toch voldoende gedetailleerd voor de communicatie tussen allerlei partners in het natuurbeheer.

Voor interne sturing binnen bijvoorbeeld beheerorganisaties en waterschappen kunnen verdere uitsplitsingen noodzakelijk zijn. Het biedt ook geen volledig overzicht van alle soorten die kunnen voorkomen in een bepaald gebied, alleen van de beleidsmatig relevante soorten, de zogeheten doelsoorten. Ook is er geen uitputtende beschrijving van het beheer opgenomen. Hiervoor is en blijft de kennis en ervaring nodig van beheerders zelf. Die kennis van beheerders is ook nodig voor de rangschikking van de verschillende natuurdoeltypen ten opzichte van elkaar, onder invloed van bestuurlijke keuzes waarover ook het rijk, de provincies en de gemeenten meepraten. Met andere woorden, de overheden bepalen globaal waar welke natuurdoeltypen moeten komen maar voor de praktische invulling en detaillering is kennis van beheerders onontbeerlijk. Dankzij het handboek kunnen deze partijen elkaar nu beter verstaan en Nederland een stukje groener maken.

K.F. Docters van Leeuwen is beleidsmedewerker bij de directie Natuurbeheer van het Ministerie van LNV.

VAN NATUURDOELTYPE NAAR DOELPAKKET EN ANDERSOM

H.M. Beijer

Op het eerste oog lijkt er weinig relatie te zijn tussen het Programma Beheer, relevant voor beheerders en het Handboek Natuurdoeltypen. Toch is met een speciale tabel in het handboek de relatie snel gelegd. In de tabel is aangegeven welk pakket het meest geschikt is voor een bepaald natuurdoeltype.

Voor het subsidiëren van particulier natuurbeheer heeft het rijk sinds 1 januari 2000 het Programma Beheer in het leven geroepen. Het Programma Beheer omvat twee afzonderlijke subsidieregelingen, een voor bos- en natuurbeheer en een voor agrarisch natuurbeheer. Binnen deze regelingen kan de beheerder kiezen uit verschillende sets van doelpakketten: 30 basis- en pluspakketten voor bos en natuur, 15 landschapspakketten voor landschapselementen en 26 beheerspakketten voor agrarisch natuurbeheer. Er is dus niet voor alle 92 natuurdoeltypen een eigen beheerspakket. Dat is ook niet zo vreemd omdat de biodiversiteit van een natuurdoeltype natuurlijk niet alleen afhangt van het gevoerde beheer maar vooral van de verschillen in milieuomstandigheden. Hetzelfde beheer kan in verschillende terreintypen en andere milieuomstandigheden tot een ander natuurdoeltype leiden.

Die milieuverschillen zijn relevant voor het milieu- en waterbeheer, maar nauwelijks voor het interne beheer van natuurgebieden. Voor typen met eenzelfde terreinbeheer is dus met één beheerspakket volstaan. De consequentie hiervan is echter wel dat uit de pakketten die in de beschikking genoemd worden, in de meeste gevallen niet zomaar is op te maken welk natuurdoeltype gerealiseerd zal worden. Daarvoor is aanvullende informatie nodig over de

abiotische en biotische kenmerken van het gebied.

In de praktijk kiest de beheerder meestal eerst voor bepaalde natuurdoeltypen en zoekt daar vervolgens de corresponderende doelpakketten bij. Om die zoektocht te vergemakkelijken geeft het handboek in bijlage 7 een vertaaltabel. Daarin is aangegeven welk pakket het meest geschikt is voor een bepaald natuurdoeltype. De tabel is te groot om in dit nummer van Vakblad Natuurbeheer in zijn geheel over te nemen. We willen hier volstaan met enkele voorbeelden (zie tabel hieronder) en enkele opmerkingen die van belang kunnen zijn voor het aanvragen van pakketten:

- De Subsidieregeling Natuurbeheer heeft pluspakketten en basispakketten. Pluspakketten zijn moeilijker te realiseren dan basispakketten, maar bieden wel een grote kans dat het natuurdoeltype wordt gerealiseerd. Bij basispakketten is dat soms nog maar de vraag. Indien de keuze voor een basispakket is ingegeven door niet-optimale omstandigheden, is de kans op het realiseren van het corresponderende natuurdoeltype beperkt.
- In de meeste pluspakketten worden meetsoorten genoemd die in voldoende mate gerealiseerd moeten worden. Deze meetsoorten zijn in beginsel - vooral om juridische redenen - geselecteerd op grond van hun

Enkele voorbeelden van de koppeling tussen natuurdoeltypen en pakketten Programma Beheer:

natuurdoeltype:	bij voorkeur te realiseren met:	terugvaloptie:
3.20 Duinplas	pluspakket <i>Soortenrijke plas</i> , of pluspakket <i>Soortenrijk ven</i>	basispakket <i>Plas en ven</i>
3.21 Zwakgebufferde sloot	pluspakket <i>Soortenrijk ven</i>	basispakket <i>Plas en ven</i>
3.22 Zwakgebufferd van	pluspakket <i>Soortenrijk ven</i>	basispakket <i>Plas en ven</i>
3.23 Zuur ven	basispakket <i>Plas en ven</i>	basispakket <i>Plas en ven</i>

Vegetatieonderzoek heeft een schat aan vegetatiekundige informatie opgeleverd. Deze informatie is verwerkt in het nieuwe Handboek Natuurdoeltypen. Foto: H. Dekker.

34

en een bepaalde mate van natuurlijkheid als kwaliteitskenmerken heeft.

- Natuurdoeltypen slaan een brug tussen het landelijke beleid en de lokale uitvoering. Ze zijn niet bedoeld om andere indelingen te vervangen, maar om de broodnodige communicatie te verbeteren tussen bijvoorbeeld beheerders, beleidsmakers, medewerkers van waterschappen en onderzoekers.
- In elk natuurdoeltype zit een beleidsmatige kern: de mate van natuurlijkheid en de bijdrage die een type levert aan het behoud van (inter)nationale biodiversiteit.
- De rest van de beschrijving is gericht op het ontsluiten van (zeer versnipperd aanwezige!) kennis, ten behoeve van de praktijk. Ook zonder de typologie over te nemen of het eens te zijn met het beleid, is het Handboek dus een heel handige kennisbron.
- De mate van natuurlijkheid is uitgewerkt met behulp van beheerstrategieën: nagenoeg-natuurlijke, begeleid-natuurlijke en half-natuurlijke landschappen (verdeeld in verschillende natuurdoeltypen) zijn het resultaat. Hierdoor kan bewust een keuze gemaakt worden voor het meer of minder gebruikmaken van natuurlijke, landschapsvormende processen.
- Ook kan een keuze worden gemaakt tussen het wel of niet bereiken van een optimale natuurkwaliteit. Houtoogst, agrarisch medegebruik, visserij, militaire oefeningen etc. kun-

nen nopen tot het kiezen van een 'multifunctionele afgeleide' in plaats van het optimale natuurdoeltype.

- De soortselectie per natuurdoeltype is niet bedoeld voor een directe aansturing van het beheer, maar voor het in beeld brengen van de bijdrage die een natuurdoeltype levert aan het behoud van min of meer bedreigde soorten. In geen enkele andere publicatie is dat zo systematisch en volledig gebeurd als in dit handboek. Daarmee slaat het een brug tussen nationale en internationale doelstel-

lingen (denk aan Rode lijsten) en lokale keuzes.

- De indeling van de typen is gebaseerd op het gezamenlijk voorkomen van doelsoorten. Daaraan liggen verschillende oorzaken ten grondslag. In een schema in het handboek is dit met steekwoorden weergegeven voor de natuurdoeltypen van het half-natuurlijke landschap.

De verbeteringen op een rijtje

Inmiddels bent u vast benieuwd naar de concrete verbeteringen in het nieuwe Handboek. Hier zijn ze op een rijtje gezet:

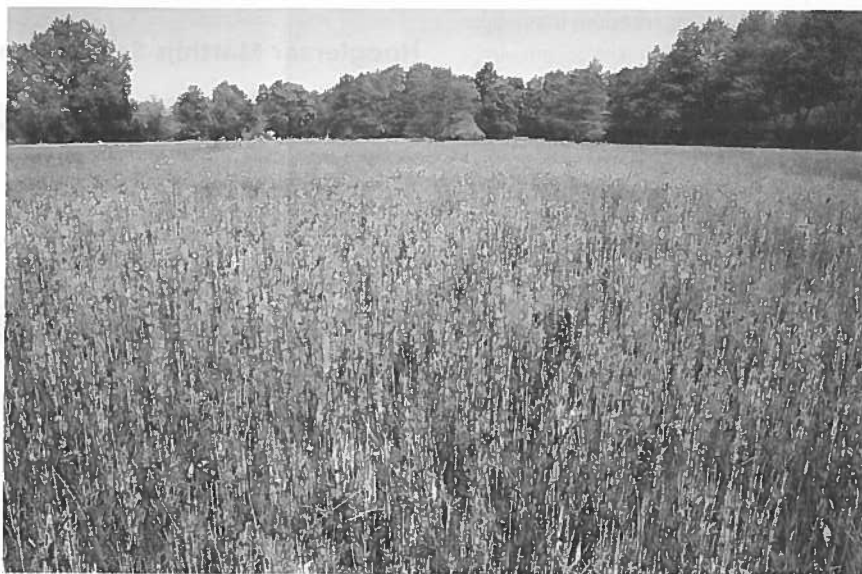
1. Vermindering van het aantal natuurdoeltypen. Vanuit het nationale natuurbeleid bestond de behoefte aan een handzame set van natuurdoeltypen. Het aantal natuurdoeltypen is daarom teruggebracht van 132 naar 92. Dit werd mogelijk gemaakt door de natuurdoeltypen niet meer strikt per Fysisch-Geografische Regio (FGR) te onderscheiden, maar alleen op landelijk niveau.
2. Betere aansluiting bij de behoeften van verschillende gebruikers. Een groot deel van de natuurdoeltypen is met het oog op de gebruikers geherformuleerd, gesplitst of samengevoegd. De aansluiting van de natuurdoeltypenindeling op vergelijkbare indelingen bij Programma Beheer,

In het nieuwe handboek is meer aandacht voor natuurwaarden buiten natuurgebieden. In een van de bijlagen van het handboek wordt een overzicht gegeven van 'culturele habitats'. Per habitat worden de relevante doelsoorten vermeld. Foto: H. Dekker.

Staatsbosbeheer en de Vereniging Natuurmonumenten is daarmee verbeterd. Voor de definiëring van de aquatische natuurdoeltypen is gebruikgemaakt van een reeks achtergrondstudies die afzonderlijk zijn uitgebracht als 'Aquatisch Supplement'. Met name bij de terrestrische natuurdoeltypen heeft de nieuwe classificatie van plantengemeenschappen, zoals beschreven in De Vegetatie van Nederland, een belangrijke rol gespeeld.

3. In aansluiting op het vorige punt zijn ten behoeve van verschillende toepassingen de mogelijkheden aangegeven voor aggregatie en splitsing. Zo zijn voor de Landelijke Natuurdoelenkaart (van rijk en provincies) de natuurdoeltypen geaggregeerd tot natuurdoelen en zijn voor het milieubeleid de natuurdoeltypen in drie klassen gegroepeerd op basis van hun gevoeligheid voor stikstofdepositie. De bestaande groepering in hoofdgroepen met een bepaalde beheerstrategie is gehandhaafd, zij het met een herdefiniëring van hoofdgroep 4. Anderzijds is het niveau van subtypen toegevoegd, omdat voor bepaalde toepassingen, in bijvoorbeeld beheer en onderzoek, een verdere uitsplitsing nodig is.
4. Meer aandacht voor landschapswaarden. Bij het nemen van beslissingen in het natuurbeleid en het beheer kunnen aardkundige en cultuurhistorische waarden relevant zijn. Voorzover deze te relateren zijn aan bepaalde natuurdoeltypen, is informatie hierover opgenomen in de beschrijvingen. Daarnaast is bij de beschrijving van de typen van hoofdgroep 1 en 2 aandacht besteed aan de (geologische) wordingsgeschiedenis van het betreffende natuurdoeltype. De historische invloed van de mens wordt toegelicht in een inleidende paragraaf voor de half-natuurlijke typen.
5. Er is meer aandacht voor natuurwaarden buiten natuurgebieden. In een van de bijlagen van het handboek wordt een overzicht gegeven van 'cultuurlijke habitats'. Dit zijn sterk door de mens vormgegeven leefgebieden die voor doelsoorten belangrijk zijn en waarvoor geen natuurdoeltypen beschikbaar zijn,

Ook in het nieuwe handboek kan een keuze worden gemaakt tussen het wel of niet bereiken van een optimale natuurkwaliteit. Agrarisch medegebruik kan nopen tot het kiezen van een 'multifunctionele afgeleide' in plaats van het optimale natuurdoeltype. Foto: H. Dekker.

- zoals muren, onderaardse groeven en intensief gebruikt grasland. Per habitat worden de relevante doelsoorten vermeld.
6. Verdere concretisering van abiotische randvoorwaarden. Het beter definiëren van milieu- en watercondities voor natuur is van groot belang voor beleids- en beheersplannen. De beschrijving van de abiotische randvoorwaarden is daarom verder onderbouwd en geactualiseerd, en verantwoord in het 'Aquatisch Supplement' en een cd-rom voor de typen van het land: 'Abiotische randvoorwaarden voor natuurdoeltypen'.
7. Meer aandacht voor herstel en ontwikkeling. Bij alle natuurdoeltypen is globaal aangegeven met welke maatregelen gewerkt kan worden aan herstel en ontwikkeling. Voor veel typen kon daarbij verwezen worden naar de ontwikkelingsreeksen uit de achtergrondrapporten Wegen naar Natuurdoeltypen en Wegen naar Natuurdoeltypen 2.
8. Betere aansluiting bij de Rode lijsten. Ten aanzien van het nationale aspect van de doelsoortselectie (trend en zeldzaamheid binnen Nederland) is nu volledig aangesloten bij de Rode lijsten. Van de geselecteerde soortgroepen zijn alle soorten die op de Rode lijsten staan, overgenomen als doelsoort. Dit houdt in dat de categorie 'Gevoelig' nu ook doelsoort is geworden en dat voor een aantal soortgroepen de doelsoortselectie is geactualiseerd.
9. Uitbreiding van soortgroepen waaruit doelsoorten zijn geselecteerd. Om een bredere natuurbeleidsdoelstelling te kunnen formuleren, is de reeks soortgroepen waaruit doelsoorten zijn geselecteerd, uitgebreid met kokerjuffers, sprinkhanen en krekels, steenvliegen, haften en platwormen. Daarnaast zijn van de vogels nu ook niet-broedende soorten geselecteerd (wat het grote belang van Nederland voor trekvogels in beeld brengt) en van de vissen ook de soorten van zoute wateren. Hierdoor heeft met name de biodiversiteit van het water een duidelijker plek in het natuurbeleid gekregen en kon er een betere relatie met het waterbeheer worden gelegd.
10. Betere aansluiting bij het natuurbeleid en de natuurbescherming op internationaal niveau. Op het punt van de doelsoorten is er voorts een betere aansluiting bereikt bij de EU-Vogelrichtlijn, EU-Habitatrichtlijn en de Red List of Threatened Species van de IUCN, door daaruit alle soorten die in voldoende mate in Nederland voorkomen, op te nemen als doelsoort. Een deel van deze soorten behoort tot soortgroepen waaruit alleen doelsoorten zijn geselecteerd

op grond van dit criterium (namelijk: een spin, een kreeftachtige, enkele mieren, kevers, nachtvlinders, een bloedzuiger en enkele tweekleppigen, slakken en mossen).

11. Gebruiksvriendelijkheid. In het handboek zelf is veel plaats ingeruimd voor informatieve bijlagen, terwijl op de uitvouwbare omslag een handige toelichting op de natuurdoeltypen is opgenomen. Daarnaast is veel achtergrondinformatie beschikbaar in Word- en Excel-bestanden en op cd-rom.

Komt er een derde editie?

Het maken van de tweede editie was een geweldige klus, waar veel mensen aan hebben gewerkt (zie de lijst van medewerkers achter in het boek!). Dat werd ten dele veroorzaakt door de grondige herziening van de type-indeling, waardoor alles opnieuw moest worden opgeschreven. Inmiddels is na de pionierfase (1993) en de eerste gebruiksfase (na 1995) de stabiliseringsfase aangebroken. Het zou niet goed zijn om nu te gaan werken aan nog weer een grondige herziening, want dat zou teveel storing geven in de communicatie. Want het handboek is vooral een communicatiemiddel. En we weten hoe het met de spelling van het Nederlands is gegaan: die moet je niet te vaak aanpassen, anders begrijpt niemand het meer. Ik verwacht daarom dat er in de toekomst (zeg over 5 à 10 jaar) wel weer een nieuwe editie zal komen, want de kennis en het beleid staan niet stil. Maar het nieuwe zal dan de vorm moeten hebben van een actualisering, niet van een echte herziening. En om het nut van een actualisering tegen die tijd duidelijk te maken, zal er in de tussentijd druk gebruik moeten worden gemaakt van de tweede editie. Onze hoop is daarvoor ook op u als lezer van dit vakblad gevestigd!

D. Bal is senior beleidsadviseur Ecosystemen en Milieu bij het EC-LNV.

Hoogleraar Matthijs Schouten over het handboek:

VERGEET DE LANDSCHAPS- ECOLOGISCHE CONTEXT NIET!

G. van Duinhoven

Natuur is om in het lopen, om in te genieten en naar te kijken. Je ervaart de seizoenen, je ruikt de herfst en de winterkou snijdt door je jas. En daarna drink je chocolademelk of een borrel. Dat is natuur. Dat daar beleid voor wordt gemaakt, dat daar vele honderden terreinbeheerders en beleidsmakers mee bezig zijn, ach dat neem je als wandelaar op de koop toe. Het gaat om de ervaring. Maar als je als wandelaar toevallig het Handboek Natuurdoeltypen onder ogen komt, geloof je je ogen niet. Een boek van bijna 1000 pagina's waarmee de beheerders jouw wandelnatuur plannen, dat gaat te ver.

Matthijs Schouten werkt bij Staatsbosbeheer en is hoogleraar Ecologie van het Natuurherstel aan de Wageningen Universiteit. "Ik herken dat geluid uiteraard. Ik weet dat mensen deze natuurplanning vreemd vinden. Ook in het buitenland vinden mensen het maar raar dat wij op deze manier met onze natuur omgaan. Tot op zekere hoogte is het ook wel een typisch Nederlands fenomeen. Niet zozeer omdat wij nu zo graag alles willen plannen, maar vanwege de staat en historie van onze natuur. Kijk, er heerst over het algemeen een beeld dat de natuur het zelf wel af kan, de natuur regelt zichzelf wel. Dat zou inderdaad gelden als ons landschap in goede conditie zou zijn. Maar dat is niet zo. De natuur in Nederland is sterk achteruit gegaan en dat leidt er toe dat je genoodzaakt bent om je af te vragen: wat gaan we met onze natuurgebieden doen?"

Referentiebeelden

"Ik kom vaak in Ierland maar ook in andere landen zie je dat het natuurbeleid vooral bestaat uit aankopen en beschermen. Aankopen, bordje erbij en klaar. Dan kan de natuur het inderdaad zelf wel verder. Maar de natuur in Nederland is gedegradeerd, daar willen we iets aan doen en dus moeten we afspreken wat we er mee gaan doen. Je moet afspreken wat je doel is bij natuur-

bescherming en natuurherstel. En om dat te kunnen doen, heb je een referentiebeeld nodig, een beeld van wat je wilt bereiken. Dat is denk ik de grote waarde van het handboek. Het voorziet op een nauwgezette manier in die referentiebeelden. Je moet immers een goed beeld hebben van een wat een gezond ecosysteem is voordat je aan het herstelwerk kunt beginnen. Als je een ruïne hebt die je wilt gaan opknappen moet je toch eerst weten hoe dat gebouw er vroeger uit zag voordat je aan de slag gaat."

"Bovendien maakt het handboek een actuele discussie over kwaliteit van natuur veel helderder. Nu wordt nog wel eens gezegd dat boeren net zo goed natuur kunnen produceren als natuurbeheerders. Maar het handboek geeft aan dat dat helemaal niet zo is. Boeren kunnen wel een mooi landschap en ook bepaalde soorten natuur in stand houden en dat moet ook vooral gebeuren, maar ik vind dat je moet durven zeggen dat die natuur niet dezelfde kwaliteit heeft als het merendeel van de natuur die is beschreven in dit handboek. Er is verschil tussen natuur en natuur."

Waar en waarom?

Maar Schouten ziet ondanks de grote waarde van het boek, ook wel twee gevaren opdoemen. "Het eerste gevaar

is dat mensen nu te gedetailleerd gaan plannen met dit boek. Ik zie hier en daar al dat beheerders op een te klein schaalniveau gaan plannen. Ook met zo'n mooi boek en met al die referentiebeelden moeten we de werkelijkheid van de dag niet uit het oog verliezen. We moeten niet op elke vierkante meter een ander doeltypen gaan plannen. Het handboek moet een hulpmiddel blijven, een referentiebeeld en geen gids waar je onbeperkt natuurdoeltypen uit kan halen voor jouw natuurgebiedje."

"En dit probleem is misschien nog wel in de hand te houden door bijvoorbeeld duidelijke afspraken te maken over het schaalniveau. Problematischer vind ik het alloceren van natuurdoeltypen. Oftewel, waar gaan we welke natuurdoeltypen neerleggen? Op grond van wat voor informatie besluiten we om ergens naar een bepaald referentiebeeld te streven? Ik weet soms gewoon niet, ook niet hier bij Staatsbosbeheer, op basis waarvan er gepland wordt, waarom bepaalde doelen juist op die plek worden nagestreefd. Ik maak me daar eerlijk gezegd wel eens zorgen om. In mijn inaugurele rede aan de Wageningen Universiteit heb ik dit ook als een van de belangrijke onderzoeksthema's genoemd. Ik wil gaan toetsen in hoeverre de natuurdoelen die mensen zich stellen ook uitgaan van reële mogelijkheden van de terreinen. Ik

Er zijn in Nederland plaatsen waar het landschap zo aangetast is, dat daar de landschapsecologie nauwelijks nog relevant is. In die gevallen kan het heel nuttig en zinvol zijn om als het ware nieuwe landschappen te creëren. Foto: H. Dekker.

vrees dat bij de keuze van een natuurdoeltypen lang niet altijd de landschapsecologische context en de mogelijkheden en beperkingen die daardoor geboden worden als uitgangspunten worden genomen. Ik denk dat vaak ook heel andere argumenten meespelen. Een beheerder wil nu eenmaal een bepaald natuurtype hebben omdat dat zo mooi is of zeldzaam is. Maar ik vind dat je moet beginnen vanuit het ecologische verhaal. Wat je dus in feite moet doen is heel nauwgezet per locatie onderzoeken welke natuur hier het beste past.

Daar is een redelijk objectieve maat voor."

Wildernis of arcadië?

Als je vervolgens weet wat het landschap je min of meer voorschrijft, ben je er volgens Schouten nog niet. Want is de vraag welk successiestadium je kiest als referentie. Het handboek geeft goed aan dat er natuurlijke en halfnatuurlijke systemen zijn. Schouten: "Maar heb je bijvoorbeeld te maken met een beekdal, dan kun je kiezen voor een open stadium of voor een later stadium met een broekbos. Dat vertelt het landschap je natuurlijk niet, net zo min als het handboek. Dat zal de beheerder zelf moeten uitmaken. Dit is in feite het debat over wildernis versus arcadië. Oftewel, wat ga je herstellen: de wildernis of de halfnatuurlijke landschappen zoals we die in Nederland kennen? Samen met de ecologische gegevens zijn allemaal vragen en thema's die een beheerder naar mijn mening zou moeten overdenken voordat er wordt besloten tot het toekennen van doeltypen."

"En een ander punt dat van belang is bij de beoordeling van het systeem van natuurdoeltypen, is nog het vraagstuk van natuurontwikkeling. Ik vind weliswaar dat het toekennen van een natuurdoeltypen vooral gebaseerd moet zijn op de landschapsecologische omstandigheden. Maar er zijn in Nederland nu een-

Boeren kunnen wel een mooi landschap en ook bepaalde soorten natuur in stand houden en dat moet ook vooral gebeuren, maar deze natuur heeft niet dezelfde kwaliteit als het merendeel van de natuur die is beschreven in dit handboek. Er is verschil tussen natuur en natuur. Foto: H. Dekker.

maal ook plaatsen waar zelfs dat landschap zo aangetast is, dat daar de landschapsecologie nauwelijks nog relevant is. Er zijn daar geen oorspronkelijke processen meer gaande. In die gevallen kan het heel nuttig en zinvol zijn om als het ware nieuwe landschappen te creëren. Dat wordt dan natuurlijk wel een heel andere soort manier van plannen omdat je hier nagenoeg 'blanco' je doelen stelt en daar het 'bijpassend' landschap bij vormt. Soms is het landschap zo erg gedegradeerd dat deze werkwijze de enige mogelijk is."

"Maar dat betekent voor mij niet dat deze werkwijze in principe overal toegepast zou kunnen worden en daar ben ik toch een beetje bang voor. Nu mensen zien dat je het landschap soms naar je hand kan zetten, kunnen natuurbeheerders wel eens op het mijn inziens verkeerde idee komen dat het dus helemaal niet meer uitmaakt welk natuurdoeltype je kiest. Kijk en dan schiet je te ver door en dan hebben de critici van het handboek gelijk. Daar mag het gebruik van de natuurdoeltypen niet toe leiden."

G. van Duinhoven is eindredacteur van het Vakblad Natuurbeheer.

NATUUR UIT DE VERF, MET HET HANDBOEK DE WERELD IN

H.M. Beijer

Eindelijk was het zover. Het nieuwe handboek was klaar.

Achthonderdtweëndertig bladzijden als resultaat van ontelbare overleggen, discussies, concepten, achtergronddocumenten en betrokkenen. Dat doe je niet zomaar en dus presenteerde het EC-LNV het vernieuwde Handboek Natuurdoeltypen op 8 oktober 2002 met een officieel tintje, onder het motto "Natuur uit de verf".

Ongeveer 150 genodigden uit de wereld van het natuur-, milieu en waterbeleid, het onderzoek en het beheer zijn naar het Archeon gekomen om de presentatie van het boek mee te maken. De uitnodiging spreekt van "een encyclopedie van de Nederlandse natuur en dé schakel tussen het natuurbeleid en de uitvoering ervan". En dus is een "communicatietraject" gepland en worden na het officiële gedeelte vier parallelle workshops gehouden waarin de deelnemers met elkaar van gedachten wisselen over het nut en de inhoud van het standaardwerk.

Het Archeon is een passende entourage om het handboek de wereld in te helpen. De voorzitter van de dag, adjunct-directeur Staatsbosbeheer Niek van Heijst, ziet overeenkomsten tussen de beheerstrategieën van het handboek en de cultuurperiodes waarmee het Archeon is opgezet: de prehistorische periode van de mens ligt in het verlengde van de nagenoeg-natuurlijke natuur van het handboek. De late Middeleeuwen zijn bijna synoniem voor het ontstaan van de halfnatuurlijke natuur. En toevallig of niet, het meest passend is misschien nog wel dat de presentatie van het handboek plaatsvindt in het Romeinse paviljoen. Niet alleen vanwege de vele mussen die in de zalen rondvliegen, maar vooral vanwege de karakteristieke gebouwen met een strakke en degelijke stijl, uit een tijd waarin men de dingen efficiënt organiseerde.

Twee kilo

In de loop van de middag blijkt dat de meeste aanwezigen ook zo aankijken tegen het handboek. De voorzitter trekt zijn historische lijn door naar Linnaeus, die een leven lang is bezig geweest met verzamelen en classificeren. Het handboek geeft eveneens een compacte verzameling van kennis en ervaringen, niet alleen van soorten en ecosystemen, maar ook van de bijbehorende randvoorwaarden en landschappen, allemaal gegroepeerd volgens het nieuwe concept van natuurdoeltypen. Erik van Zadelhoff legt als projectleider voor de zekerheid nog eens uit hoe de systematiek van de natuurdoeltypen in elkaar steekt. Hij gaat ook in op de rol die aan het handboek is toebedacht bij de realisatie van de ecologische hoofdstructuur. Op basis van de eerdere editie van het handboek hebben rijk en provincies inmiddels al een landelijke natuurdoelenkaart ontwikkeld, die helder laat zien wat de ambities van de overheid zijn op het gebied van de EHS. Vervolgens overhandigt de directeur van het Expertisecentrum LNV, Rob van Brouwershaven, met enige trots het eerste exemplaar aan de directeur Natuurbeheer LNV, Seppe Raaphorst. "Een nota die staat", zegt hij erbij. Inderdaad "een gewichtig instrument" antwoordt Raaphorst als hij de twee kilo met twee handen moeiteloos in ontvangst neemt. Hij is blij dat het boek een taal levert waarmee - veel beter dan voorheen - bewuste keuzen kunnen worden gemaakt rond de realisatie van de ecologische hoofdstructuur, ook ten aanzien van de milieukwaliteit die daar-

voor nodig is. Hij waarschuwt dat die taal wel geleerd moet worden en - met enige weemoed terugdenkend aan zijn Franse les - dat de lerarees er niet bij is geleverd. Daarnaast benadrukt de directeur Natuurbeheer LNV dat natuur in de toekomst meer afhankelijk wordt van de inbreng van andere sectoren. Het is belangrijk dat het handboek ook daarvoor hanteerbaar wordt gemaakt. En daarmee slaat hij een aantal spijkers op de kop. Want de kennis die de workshopdeelnemers hebben over de binnenkant van het boek blijkt tijdens de workshops toch beperkter te zijn dan het beeld dat men heeft van de buitenkant en van de lange lijsten van doelsoorten en randvoorwaarden per doeltype.

Gevulde koeken

Na de pauze wordt de sfeer wat lossen en volgen de workshops die zo zijn opgezet dat iedereen zijn ei kwijt kan. Ondertussen scharrelen steeds meer kippen tussen de schoenen van de bezoekers. De organisatoren en notulisten concluderen bovenal dat de deelnemers het vernieuwde Handboek Natuurdoeltypen een nuttig instrument vinden voor de diverse doelgroepen. Het natuurdoeltypensysteem is goed

Rob van Brouwershaven (links), de directeur van het Expertisecentrum LNV, biedt het herziene handboek aan aan Seppe Raaphorst (rechts), de directeur Natuurbeheer van LNV. Foto: G.T.M. Grimberg.

toepasbaar als gemeenschappelijke en verbindende taal tussen natuur-, milieu- en waterbeheerders, beleidsmakers en onderzoekers. Tegelijkertijd wordt echter ook geconstateerd dat er nog misverstanden bestaan en dat de omvang en systematische opbouw van het handboek een zeker dirigisme vanuit de rijksoverheid uitstralen. Dat komt deels doordat men de natuurdoeltypen soms verwart met de doelpakketten van het Programma Beheer. Helaas is ook nog

niet altijd duidelijk hoe de huidige monitoring omgebogen kan worden in de richting van het natuurdoeltypensysteem.

Het is duidelijk dat de communicatie of "kennissamenleving" rond het handboek door moet gaan. Met name ook wat betreft de beleidsmatige status van natuurdoeltypen, en hoe hard het rijk en de provincies het beheer willen sturen door middel van de natuurdoeltypenkaart. Het is belangrijk dat die communicatie tweezijdig is. Uit de workshops komt alvast unaniem de wens naar voren om de regelgeving van het natuurbeheer zo simpel mogelijk te houden.

Terwijl de mussen een massale aanval openen op de gevulde koeken, wordt de natuurmanifestatie "Natuur uit de verf" verrassend afgesloten door een toneelgroep, met smartlappen en een act waarin een struikrover een inhalige boer een been afhakt. Uiteindelijk komt alles toch goed. De bezoekers gaan naar huis met een cd-rom met de tekst van het handboek. En de inleiders met een doos doelsoorten, uit een tuincentrum en alleen bestemd voor de tuin. Want voor de natuur blijft gelden: biodiversiteit op zo natuurlijk mogelijke wijze.

H.M. Beije is redacteur van het Vakblad Natuurbeheer en werkt bij het Expertisecentrum LNV.

De workshops zijn zo opgezet dat iedereen zijn ei kwijt kan. Ondertussen scharrelen steeds meer kippen tussen de schoenen van de bezoekers. Foto: A. Adams.

40

Handboek Natuurdoeltypen

